

Forskning om män och maskulinitet

av Marie Nordberg

DET SISTA DECENNIET har den nordiska mansforskningen expanderat kraftigt. Ett flertal antologier, artiklar och avhandlingar har lagts fram och i nuläget har två genusvetenskapliga tjänster med mansforskningsinriktning utlysts. Även om forskningsinriktningen idag kan sägas utgöra ett etablerat och accepterat forskningsfält misstänkliggörs den fortfarande, senast i en debattartikel av Goldina Smirthwaite i tidskriften *Genus* (nr 3-4, 2003).

För att nyansera debatten vill jag som verksam i fältet ge min syn på var mansforskning står idag och diskutera följande frågor: Innebär de forskningsinriktningar som kommit att betecknas som mansforskning egentligen något radikalt nytt? Eller har forskning som sedan länge bedrivits inom den feministiska foran endast populariserats och gjorts mer tänkbar för män genom att ges en ny etikett? Och om mansforskning har något nytt att bidra med, vad består då detta potentiella bidrag av?

Avslutningsvis vill jag också försöka peka på de nya trender och forskningsinriktningar som kan skönjas inom fältet idag samt diskutera några kritiska punkter.

Marie Nordberg är doktorand i etnologi vid Göteborgs universitet och verksam vid Jämställdhetscentrum, Karlstads universitet. Hon är aktiv inom mansforskningsfältet sedan 1996 och har medverkat i ett flertal mansforskningsprojekt, antologier och tidskrifter, senast i *Manlighetens många ansikten*. Hennes forskningsintressen berör män i kvinnoyrken, jämställdhet, män, hår och mode samt mansforskningsfältet.

Mansforskningens studieobjekt är män och maskulinitet, men liksom i andra perspektiv som queer och kvinnoforskning handlar det inte om någon entydig forskningsriktning. Här ryms och konfronteras en mängd ofta motstridiga perspektiv. Dessutom är inte alla forskare som bedriver forskning om män benägna att beteckna sig "mansforskare". En del forskare utgår ifrån och tillämpar främst feministiska forskning och teoribildning medan andra försöker utveckla alternativa förståelser. Jag skulle dock vilja sammanfatta mansforskningens ambitioner på tre sätt:

- ▮ att historiskt lyfta fram hur män positionerats, formats och påverkats av olika maskulinitetskoncept.
- ▮ att synliggöra mäns upplevelser och hur mäns problem som exempelvis hälsa, ambivalenser och upplevelser av vanmakt är relaterade till patriarkalt förankrade manlighetskoncept.
- ▮ att uppmärksamma makthierarkier och peka på hur mäns praktiker och vissa maskulinitetskoncept skapar problem för kvinnor, barn och andra män.

Sociologen Thomas Johansson har formulerat tre viktiga uppgifter för mansforskningen. Den första är att *identifiera och analysera makt och dominansförhållanden*. Den andra uppgiften är att *dekonstruera de former av manlighet som förkroppsligar den dominerande manligheten*. Dessutom menar Johansson att det är viktigt att också *lyfta fram alternativa och nya maskulinitetsformer*. Jag håller med, men menar

att det också är viktigt att förutom att synliggöra förändringar också kritiskt granska de nya och alternativa könsformeringar som vid första anblicken ter sig mer jämställda. Jag uppfattar dock framlyftandet av nya möjliga manliga subjektpositioner och problematiseringen av dominerande och maktupprätthållande maskulinitetspraktiker som en av mansforskningens viktigaste politiska uppdrag.

Även om benämningen "mansforskning" ofta framställs som relativt ny är forskning om män ur ett könsperspektiv inte något radikalt nytt. Inom feminismen har män, mäns praktiker och manliga normer sedan länge utgjort en central forskningsinriktning. Kvinnorörelsens framlyftande av könskategoriernas verkningar satte tidigt mannen på agendan, vilket ibland tenderar att förbises när mansforskning presenteras som något nytt. En annan viktig rot är gayrörelsen och homoforskningen som från en marginaliserad position sedan länge problematiserat de heterosexuellt förankrade maskulinitetsnormerna.

Enligt min uppfattning har inte queerstudier integrerats med mansforskning i samma utsträckning i de nordiska länderna som i USA, Australien och England. Ett ökat intresse för queer och homoforskning kan dock skönjas de senaste åren. Fortfarande plussas dock homoforskningen snarare till som en specifik del genom att inlemmas som separata avsnitt i antologier. Utan överdrift kan det nog konstateras att mansforskningens mainstreamfora huvudsakligen hittills främst studerat vita, heterosexuella män.

Lars Jalmerts *Den svenske mannen* som kom 1984 och Margot Bengtsson och Jonas Frykmans

statligt initierade rapport *Om maskulinitet. Mannen som forskningsprojekt* från 1987 ses ofta som de första svenska mansforskningsalstren. Båda böckerna hämtar inspiration från angloamerikansk mansforskning. Sociologen Edmund Dahlström och debattören Eva Moberg diskuterade dock redan på 1960-talet hur män påverkades och förtrycktes av hegemoniska manlighetsnormer.

I Sverige har mansforskningen sedan den initierades varit nära lierad med samhällsvetenskapen och den statliga jämställdhetspolitiken. Härigenom har forskningen kommit att styras in på vissa områden och en mängd intressanta frågeställningar exkluderats. Fadernskap, män i kvinnoyrken, den könssegregerade arbetsmarknaden, män i maktpositioner, mäns utövande av våld samt mäns hälsa tillhör de områden som framstått som viktiga. Inom den historiska mansforskningen har studierna inriktats på stabilitet och förändringar i övergripande maskulinitetsnormer. Forskningen har handlat om karaktärsdaning, mäns homosocialitet och visat hur olika normer kommit till uttryck i och reglerat mäns praktiker och varierar mellan olika samhällsskikt.

I USA och Australien där en livaktig mansforskning startade redan på 1970-talet kan grovt sett två riktningar urskiljas. Den ena, som kan ses som en reaktion på feminismens kritik av män, glorifierar och vill återupprätta en patriarkal manlighetsform som uppfattas som försvunnen eller hotad. Denna riktning stöds av konservativa religiöst förankrade mansrörelser som exempelvis "Promise Keepers". Den andra riktningen, som benämner sig pro-feministisk för att inte

förväxlas med den konservativa foran, lierar sig med feminismens försök att underminera rådande hierarkiska relationer mellan könen. Genom att problematisera mäns praktiker och peka på verkningarna av de hegemoniska maskulinitetsnormerna vill profeministerna förändra den nuvarande könsordningen.

I England kan mansforskningen sägas vara mer entydigt profeministisk och kritiskt förankrad. Sociologen Jeff Hearn markerar detta ställningstagande genom att använda beteckningen "Critical Studies on Men". Även i Norden är mansforskning huvudsakligen inriktad på en underminering av hegemoniska maskulinitetsnormer och på en förändring av rådande könsordning. Skillnader finns dock både gällande maktförståelser och gällande hur forskarna förhåller sig till feministiska antaganden. Det finns också diskussioner om huruvida mansforskningen bör integreras mer eller separeras och inta ett friare förhållande till feministisk forskning.

Enligt min uppfattning finns i nordisk mansforskning idag huvudsakligen två riktningar. Dels de mansforskare som inte ruckar på en feministisk maktförståelse av män som förmånstagare. Dels de som vill pröva andra maktförståelser där män inte enbart ses som förmånstagare utan också liksom kvinnor begränsade av och utsatta för könsordningens verkningar. Kritiken av de tidiga patriarkatsteorierna har under de senaste åren följts av ett ökat intresse för historikern Jonas Liliequists forskning om "omanlighetsbegreppet". Begreppet har setts som en möjlighet att fokusera ambivalenser hos män och att diskutera mekanismer som både

motverkar och möjliggör förändring.

Omanlighetsbegreppet har också setts som en möjlighet att lösgöra femininitet som en förgivettagen motpol i analyser av maskulinitetsskapandet.

Angloamerikanska och nordiska teoriinflenser

Den forskare som främst präglat den svenska mansforskningen är onekligen australiensaren Robert Connell. Genom att tillämpa Antonio Gramscis hegemonikoncept har Connell tillsammans med kollegorna Carrigan och Lee på ett fruktbart sätt synliggjort hur en mängd manlighetsnormer vid en viss historisk tidpunkt förenas, institutionaliseras och genom att naturliggöras bidrar till att upprätthålla vita heterosexuella mäns överordning. Connell utgår ifrån patriarkatsteori och ser maskulinitet som något relationellt, processuellt och föränderligt som "görs", förkroppsligas och upprätthålls genom dagliga praktiker.

I teorikonceptet "hegemonisk maskulinitet" förenas en mängd feministiska perspektiv. Såväl kroppen, åldrandet, sexualitetsordningen, klass- och etnicitetsordningars sammanlänkning med kön, normaliseringen av vita medelklassmän och underordningen av kvinnor och femininitet integreras i Connells resonemang. Konceptet ligger nära både Judith Butlers materialiseringsbegrepp och det nya feministiska betonandet av intersektionalitet. Men samtidigt skiljer sig konceptet också från tidigare feministisk forskning. Mansforskning är inte enbart feministiska tankar i nytt fodral.

Det nya som Connell med flera tillför genusvetenskapen under beteckningen mansforskning kan lite reduktionistiskt sammanfattas med att maktperspektivet utvidgas. Förutom underordningen av kvinnor pekar mansforskningen på *variationer mellan män* och makthierarkier inom könet, där vissa män och maskulinitetskoncept relationellt överordnas och normaliseras medan andra underordnas och marginaliseras. Härmed bryts den enkla modellen av män som överordnad grupp upp. Framlyftande av maktrelationer mellan maskuliniteter och av mäns skilda förhållningssätt till normen är politiskt viktigt.

Det connellska maktkonceptet öppnar för en ny förståelse av maktprocesser och synliggör ett flertal möjliga manliga subjektspositioner. Konceptet ger därmed en mer nyanserad förståelse av män och makt då teorin åskådliggör hur även män regleras och hålls på plats i könsordningen. Connell behåller dock genom förankringen i patriarkatsteori kvinnor som underordnade och menar att feminina positioner alltid är relaterade till den hegemoniska maskuliniteten.

Förutom Connell har även George L. Mosse forskning präglat den svenska mansforskningen. Historikerna har hämtat inspiration från Mosse tankar om framväxten av en modern manlighet. Även Michael Kimmels forskning om amerikanska mansideal har setts som intressant. Kimmel är kritisk till feminismens utgångspunkt att män drivs av ett dominansbegär. Han menar att maskulinitet främst konstrueras *i relation till andra män* och påpekar att män är *rädda för att bli dominerade* och betraktas som otillräckliga. Denna tanke finns också hos Victor Seidler

som lyfter fram mäns känslodisciplinering och kraven på att vara "man enough". Inom organisationsforskningen har Jeff Hearn forskning utgjort en inspirationskälla för många. Hearn är liksom Connell förankrad i patriarkatsteori och feministisk teoribildning. Han är kritisk till maskulinitetsbegreppet och påpekar vikten av att kritiskt studera mäns hegemoniskapande praktiker. I nuläget är det främst forskare som fokuserar män i högre positioner och inte explicit betecknar sig som mansforskare som använt sig av Hearn tankar. Måhända beror detta på att flera mansforskare uppfattar patriarkatsteoriernas maktbegrepp som begränsande?

I vårt grannland Norge har Connells teser inte varit lika tongivande. Här har forskarna enligt min uppfattning i större utsträckning försökt generera teorier med utgångspunkt i en nordisk kontext. Øystein Gullvåg Holter och Helene Aarseth har intresserat sig för mäns livs-sammanhang och olika patriarkatsformer. I ett i feministiska kretsar omdebatterat avsnitt i boken *Mäns livs-sammanhang* diskuterar de förekomsten av "kvinnlig modellmakt" i hushållssfären. Denna makt knyts till de patriarkala normerna och arbetsdelningen i samhället. Holter menar att män liksom kvinnor genom arbetsuppdelningen exkluderas från vissa områden som exempelvis faderskap och kvinnoyrken.

Vad kan då mansforskningen bidra med?

Som jag ser det har mansforskningen redan i nuläget bidragit med en mängd fruktbara tankar. En tidigare mer stereotyp beskrivning av män

som enhetlig förmånstagande grupp i samhället har luckrats upp och nyanserats. Många problem som erfars av kvinnor påverkar också män, även om positioner i könsordningen och konsekvenserna av köns kategoriseringen skiljer. Genom att knyta ihop *problem som män erfar* och *problem som män skapar* för kvinnor, barn och andra män med könsordningens verkningar har mansforskningen satt fingret på konsekvenserna av vissa mäns och maskulinitetsnormers privilegierade ställning. Mansforskningen har också bidragit med viktig kunskap om hur maskulinitetsnormer produceras och praktiseras och hur makthierarkier byggs upp och upprätthålls. För en radikal omvandling av nuvarande könsrelationer är mansforskningens teoretiska och empiriska bidrag av fortsatt stor betydelse.

Genom att peka på variationer och ifrågasätta normaliserade praktiker manar mansforskningen till reflektion och öppnar för nya möjligheter. Som Connell påpekat är det viktigt att undersöka de inbördes relationerna mellan olika maskuliniteter och synliggöra hur vissa historiskt föränderliga maskulinitetsnormer och praktiker intar en hegemonisk position och överordnas. Med ett uppmärksammande av multipla diskurser och maskulinitetskonfigurationer och av hierarkiseringen och hybridiseringen mellan dem blir det möjligt att förstå såväl det reglerande tvånget och motsättningar mellan olika diskurser som njutningen i det manliga könsgörandet. Nya teoretiska redskap behövs för att kunna belysa hur ambivalenser, problematiska praktiker och längtan efter andra livskvaliteter präglar mäns liv idag.

En annan viktig funktion som mansforskning

liksom queer- och intersektionalitetsperspektiven fyller är att ställa obekväma frågor och kritiskt pröva vedertagna feministiska utgångspunkter. Och det är väl här som konflikterna egentligen uppstår. Ofta tolkas en problematisering av feministiska antaganden som antifeminism. Som jag ser det kan dock likaväl ett kritiskt prövande både stärka tidigare antaganden och vidareutveckla genusfältet. Genom att låta många perspektiv brytas och utmana varandra kan nya och mera komplexa förståelser möjliggöras.

Det kan inte heller förbises att mansforskningen genom fokuset på män och maskulinitet gjort nya grupper i samhället intresserade av genusproblematik och ofta utgjort mäns inträdesbiljett i genusfältet. I mansforskning har därmed, precis som i queer, ett forskningsområde skapats där män och kvinnor tillsammans forskar och möts för konstruktiva diskussioner. Genom detta är genusproblematik inte längre enbart en kvinnofråga, utan upplevs som viktigt för alla.

Mansforskningen har alltså i nuläget, trots sin ungdom, gett en mängd bidrag till genusområdet och kan om den inte separeras för mycket fortsätta att bidra till konstruktiva diskussioner. Vi behöver i nuläget veta mer om hur män formas av olika förväntningar, normer och hegemoniskapande processer. Nya analysmodeller behöver också utvecklas för att bättre kunna förstå de nya makthierarkier och underordningar som växer fram i det senmoderna samhället. Ofta begränsas dock plurala perspektiv genom att onödiga murar byggs upp. Olika förklaringsmodeller behöver brytas mot varandra och konsekvenserna av olika tolkningar kritiskt diskuteras.

Nya trender och forskningsintressen

Nya trender som kan skönjas inom mansforskningen är dels ett transnationellt samarbete där mansforskare i ett flertal länder knyts ihop i gemensamma projekt. I nuläget finns både ett europeiskt forskningsnätverk som fokuserat män i 14 olika länder och två tvärnordiska projekt som intresserar sig för den specifika nordiska kontexten. Det finns också mansforskare som liksom Ulf Mellström sökt sig utanför Sverige. Etnicitets- och rasifieringsfrågor är dock tråkigt nog ännu, fränsett Kuosmanens, Sernhedes och några andra forskares studier, tämligen frånvarande i den inhemska svenska mansforskningen.

Här menar jag, liksom Connell och Hearn, att det är dags att lyfta blicken och fokusera lite mer på globalaliseringen och europeiseringens konsekvenser. Är den nordiske mannen verkligen så specifik? Och hur förändras och hybridiseras maskulinitetskoncept genom globala diskursflöden? I mansforskningens urval begränsas ofta vilka män som räknas som "en nordisk man". Det finns en risk med en uppdelning i forskningsområden där etnicitetsproblematik knyts till invandrare, precis som forskning om homosexuella män tenderar att bli ett separat område. "Vithet" är en ofta oproblematiserad och osynlig kategori i svensk mansforskning som också normaliseras genom det etablerade fokuset på "vanliga, vita, heterosexuella medelklassmän" och deras praktiker och problem.

Fortfarande finns också enligt min mening en tendens att konstruera arbetarklassens män, landsbygdsbor och invandrare som mer tradi-

tionella, konservativa och mindre reflexiva och föränderliga än det samhällskikt som forskarna tillhör.

Förutom en rörelse både inåt mot det specifikt nordiska och utåt mot större transnationella studier kan ett sökande efter andra teoretiska alternativ än Connell också skönjas. Victor Seidlers kritik av Connells maktförståelse och framlyftande av mäns känslor och personliga upplevelser har setts som intressant av många. Försök till nya teoriutvecklingar görs också av nordiska forskare. *Kvinnovetenskaplig tidskrifts* nya temanummer om mansforskning är exempelvis fyllt av begreppsdiskussioner och kritiska resonemang om Connells koncept.

Sociologerna Helene Aarseth och Bente Marianne Olsen teoretiserar där om mäns förändringsprocesser och knyter ihop mäns ambivalenser och längtan med en diskrepans och icke reflekterad motsättning mellan det personligt upplevda och den manliga positionen på den könsuppdelade arbetsmarknaden. I resonemanget finns en intressant sammanlänkning av feministisk forskning med en maktförståelse som löser upp tanken på män och kvinnor som endera vinnare eller förlorare.

Mansforskning tenderar också att flöda in i alltfler områden. Maskulinitet, konsumtion, kläder och estetik är ett område under utveckling. Andra nya forskningsområden rör rockmusik, författarskap, konst, mäns sexualitet, mansrörelser och krisgrupper för män. Hittills har dock forskningsintresset främst riktats mot ungdomar och vuxna män. Etnologen Jesper Fundbergs forskning om hur maskulinitet formas i pojkfotboll är i detta perspektiv viktig. Studier av de manliga

positioner som produceras, normaliseras och möjliggörs i förskolan och skolan är förhoppningsvis under framväxt i Norden. Internationellt finns redan en mängd studier inriktade på pojkars könsgörande i förskolan och skolan.

Några kritiska punkter

Avslutningsvis vill jag peka på några kritiska punkter som jag menar är viktiga att begrunda när mansforskningen expanderar. Liksom övrig forskning behöver mansforskningen problematisera de begrepp och förgivettaganden som i nuläget tenderar att reifieras och naturaliseras. Det finns idag enligt min mening en tendens i mansforskning att reducera och analysera allt som maskulinitet. Begrepp är performativa. De gör något med oss och begränsar vårt seende. De begrepp och förklaringsmodeller som används behöver därför återkommande diskuteras.

I mansforskning reproduceras ofta en given koppling mellan män och maskulinitet, trots att en av ambitionerna är att dekonstruera just denna koppling. Genom det kraftiga fokuset på män, maskulinitet och manlig homsocialitet tenderar också att kvinnor och femininitet att försvinna från analyserna. Ofta förbises i studierna både kvinnors görande av maskulinitet och mäns positiva närmande till och praktiserande av femininitetskoncept.

Mansforskningens mainstreamfora tenderar alltså — genom ett något enögt fokus — att befästa den könsdikotomi som den samtidigt vill problematisera. Just frånvaron av kvinnor och femininitet är, menar jag, en viktig faktor att beakta. Hur påverkar det frånvarande och

ändå närvarande mäns praktiker? Och hur ser kvinnors praktiserande av maskulinitetskoncept ut? Queerforskarer Judith Halberstam har ställt problematiken på sin spets och menar att kvinnors subversiva maskulinitetsgörande helt enkelt osynliggjorts genom mansforskningens och kvinnoforskningens reduktionistiska och könsdikotoma fokus. Hon menar också att inriktningen på *problematisk maskulinitet* förhindrat genusforskare att uppmärksamma att maskulinitet också kan konstrueras och praktiseras på mindre förtryckande sätt.

En annan problematisk punkt är maktfrågan. Och här tänker jag inte främst på konsekvenserna av olika maktförståelser vilket naturligtvis är av central betydelse, utan mer på vilka grupper av män som fokuseras. Det är slående i hur ringa utsträckning den svenska mansforskningen har riktats mot män och kvinnor i maktpositioner. I nuläget är det främst Anna Wahl och hennes grupp på Handelshögskolan som har forskat "uppåt".

På något märkligt sätt har mansforskningens fokus ständigt glidit förbi maktens män och istället fokuserat på män som fäder, arbetare, partners etcetera. Kanske betraktas forskning inriktad på maktcentra som så politiskt omöjlig att mansforskare istället främst inriktar sig på att underminera könsmaktsordningen nedifrån?

Den sista punkten jag vill ta upp handlar om behovet att ytterligare begrunda hur könsordningen återverkar på förhållandet mellan manliga och kvinnliga forskare. Det vill säga den problematik som Smirthwaite tar upp i *Genus*. Sedan frågan först aktualiserades på en workshop 1999 har mycket hänt. Inom nord-

isk mansforskning läggs numera vikt vid att både kvinnliga och manliga forskare arbetar tillsammans, håller konferensanföranden och finns representerade i antologier. Härigenom kan mansforskningen utgöra en spjutspets i den akademiska världen. Men för det krävs fortsatta analyser av forskningsfältets utveckling där också andra maktordningars verkningar diskuteras.

Mansforskningen och dess manliga och kvinnliga forskare har genom att ställa frågor som ibland upplevts som problematiska på ett — i mitt tycke — uppfriskande sätt, bidragit till att vidga genusforskningen. "Barn" gör inte alltid som "föräldrarna vill". De både uppfinner hjulet på nytt och ställer ibland tidigare förgivettaganden upp och ned. Men "ostyriga barn" behövs just för att de tänjer på ramarna. Det är min förhoppning att det är den funktionen som den expanderande kritiskt förankrade mansforskningen med alla sina schatteringar kan fylla. Snarare än ett genusvetenskapligt konsensus kanske konflikten och de provokativa stämmorna är det mest kreativa.